

ЈЕДАН ПОГЛЕД НА ТЕСЛИНУ ЛЕКТИРУ

НИКОЛА ЦВЕТКОВИЋ

Филозофски факултет у Косовској Митровици, Србија,
E-mail: nikolacvetkovic7@hotmail.com

Резиме: Размотрен је утицај лектире, коју је читао, на Николу Теслу и његов рад и схватања.

Кључне речи: Никола Тесла, историја науке, античка симболика

Наука је захваљујући генијалном Теслином доприносу не само подстакла крупне промене у свету, већ је битно изменила услове људског живота и постојања. Она је значајно променила материјалне просторно-временске, али и духовне, мисаоне садржаје и околности. Истовремено, наука је у новије време изразито видно померила границе људске моћи, темељно преображавајући стваралачки рад, техничке и друге инструменте, слободно време и његову функцију, средства и основе образовања.

Научни проналасци Николе Тесле, снага стваралачке енергије, на свој начин је подстакла преображај и тражење формације, чак и животно-социјалне средине у којој постојимо, сазнајемо и деламо, чинећи да нам хуманизован живот није средство укупне егзистенције.

Његов ингениозни ум подстаклао је силовите промене у бићу друштвеног постојања и делања, мењајући начин и технику мишљења људи о себи и свету око себе.

У почетном делу аутобиографског текста *Моји изуми* Тесла пише како је највише волео књиге и помиње своју „страст за читањем“.¹ Његов отац је поседовао велику библиотеку те је имао доста широк избор, али га је отац у томе спречавао јер није желео да му син квари очи. Међутим, читање је за младог Теслу био један од најбољих видова учења, па се довијао на

¹ Н. Тесла, *Моји изуми*, *ELECTRICAL Experimenter*, фебруар, март, април, мај, јун и октобар 1919. Наведено према: Н. Тесла, *Чланци*, *Изабрана дела*, II, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1995, стр. (17).

различите начине да задовољи ту своју страст.²

У својим записима понајпре помиње како је наишао „на роман под насловом *Афаби* (Абих син), српски превод тада познатог мађарског писца Јожике (Josika). То дело је, како сам признаје некако пробудило његову слабу вољу и почео је да вежба самосавладавање. Из овог детаља можемо запазити да је млади Никола Тесла изгледа читао више ради сазнања и поуке, а мање због разоноде и површне забаве, те да му је читање ради сазнања представљало својеврсно уживање. Припадао је оној групи људи која добро зна како треба читати.³ Да би се сазнавало, учило и у искуству, чином и делом проверавало.

Чини се да нећемо погрешити ако устврдимо да је Тесла, као и велики Волтер, читао само за себе и волео само оно што му за нешто служи, у смислу богаћења и развијања сазнања, мисли и представа.

Релативно мало познати роман *Афаби* мађарског писца Јожике, који поодавно припада само историји књижевности, подстакао је Теслу да почне да јача вољу и да вежба самосавладавање. „У почетку сам морао да потискујем своје жеље, међутим, постепено су жеља и воља постајале једно“.

Испрва је, признао је, морао да потискује своје жеље, јер оне саме по себи нису биле плодотворне. Али, жеље су и крила за велика дела, знао је он, између осталог, и након читања Гетеове *Ифигеније* (II, 1). „Жеља је исходиште, па чак и права бит вере“, писао је Лудвиг Фојербах, кога је, можемо претпоставити, читао као и друге класике немачке филозофије.

Свестан да постоје присне везе између жеља и воље да се оне остварују, Тесла је након потискивања жеља временом приметио како су постепено „жеља и воља постајале једно“. Плодотворну жељу обично прати воља и снага којом се она остварује. А истинска човекова вредност не зависи од снаге жеља, па ни од снаге разума, већ у знатној мери од силине и жестине воље.

Како су се постепено сједињавале жеља и воља, постајући једно и недељиво, он је за неколико година почео да осећа овладавање *стваралачким умним и физичким способностима*. „Потпуно сам загосподарио собом, тако да сам се поигравао страстима које би уништиле и неке много снажније људе“,⁴ закључује Тесла. И доиста, самосавладавање и господарење над властитим страстима, јесте један од битних услова стваралачко-

² Пошто му отац није дозвољавао да чита, догађало се да би чак побеснео када га ухвати на делу са књигом у руци. А када би опет приметио да потајно чита скривао би од њега свеће. „Али ја сам добављао лој, правио фитиље, изливао танке штапове лојаница, и сваке ноћи док су остали спавали, пошто бих запушио све кључаонице и пукотине, читао бих све до зоре када је мајка већ започињала свој мукотрпни дневни посао“. – Исто, стр. 24.

³ Гистав Флобер је једном записао: „Читати се може на много начина, и зато човек треба да има много памети да би могао добро читати“.

⁴ Исто, стр. 24-25.

изумитељског и научно-истраживачког рада. Уосталом, Фихте је сматрао да је владање самим собом основа и корен моралности. А познати шпански моралист и писац Baltasar Gracian Morales је истицао „Нема веће власти од оне над самим собом и својим слабостима“. Приликом преиспитивања историје развоја електрицитета Никола Тесла помиње знамените зборнике, списе и дела из класичне старине, грчку митологију, „песнички начин изражавања“, празноверје старих народа и сл. И ту показује да му је позната књижевност Старог истока, античка филозофија и митологија. Иако она припада далекој прошлости, свако ново време, приводећи је себи, додаје јој понешто од својих особености.

Историја развоја електрицитета, коју треба ваљано проучити, према Теслином мишљењу, даје праву слику о величини нашег доба и изузетном научно-техничком напретку. У тој богатој, скоро фантастичној историји развоја електрицитета наћи ће „причу чудеснију од ма које приче из *Хиљаду и једне ноћи*,⁵ пише Тесла, узимајући овај древни источњачки зборник као симбол маштовитог и имагинативно заводљивог. Чудесне приче из *Хиљаду и једне ноћи* овде оличавају фантастичан развој и стање које је стварао електрицитет у његово и наше доба.

А та фантастична прича, наставља Тесла даље, почиње давно, још пре наше ере, када су Талес из Милета, Теофраст и Плиније „причали о магијским својствима електрона – скупочене материје коју ми називамо ћилибар...“ И ту се Тесла, за кратко, обраћа миту о његовом настанку. Према грчкој митологији он је постао од чистих суза Хелијада ћерки бога Сујнца Хелија.

Ћилибар, који помиње Тесла, према традиционалној симболици, представља златну прозачност сунца, и један вид згрушане светлости. Сматрало се да због необичних својстава даје чаробну снагу па чак и да помаже мртвима.⁶ Ћилибар је, како пише Тесла, „постао од чистих суза Хелијада сестара Фаетона, несрећног младића који је покушао да се вози ужареним кочијама Феба и умало што није запалио земљу“.

Из грчке митологије, која је била добро знана нашем изумитељу, Хелијаде су ћери које је Хелију родила океанида Климена. Њихов брат Фаетон је ватреним колима жарио небо и земљу. Зевс, да би спасао земљу од те силне ватре, муњом је ошинуо Фаетона и оборио га у реку Еридан. Тужне сестре Хелијаде оплакивале су његову смрт док им се сузе нису претвориле у ћилибар, а њихова тела у тополе.

Тесла је у књижевно-симболичком смислу скренуо пажњу на наведени мит да би означио имагинативне представе у Старој Грчкој у суочењу са појавама које нису могли другачије објаснити. У античкој филозофији и митологији он види праизворе за историју развоја електрицитета, уверен да

⁵ Н. Тесла, *Свет чуда који ће створити електрицитет*, Manufacturer's Record, септембар 1915; наведено према Н. Тесла, *Чланци*.

⁶ Ц. К. Купер, стр. 32.

се и њиховом упознавањем могу стећи праве представе о чудесима која ствара електрицитет. У коментару тих античких митолошких виђења Тесла истиче да је било сасвим природно „што је бујна машта Грка мистериозне појаве приписивала натприродном узроку, дајући ћилибру живот и душу“.

У уводном делу осврта на Јована Јовановића Змаја, кога је сматрао нашим највећим песником с краја прошлог века, Тесла се целовитије позабавио епском традицијом.⁷ Народну епiku је сагледавао у контексту драматичних друштвено-историјских околности, скоро трагичне судбине српског народа, фаталности Косовског боја, легендарних јунака и митских појава. При том је имао у виду и одјек наше епике код великог немачког песника Гетеа и у ширим европским релацијама.

Сматрао је да тешко може да се нађе народ који је доживео гору судбину од српског. Од некада великог и моћног царства, после Косовског боја, скоро да није остало ништа па је српски народ потпао у безнадежно ропство под „надмоћним азијатским хордама“, како именује дивље турске освајаче који пљачкају и уништавају.

У два маха Тесла истиче фаталност Косовског боја имајући у виду све несреће које је донео српском народу и његов судбински и кобни утицај на вишевековно ропство. После те фаталне битке, према њему, за Србију је настао мркли мрак па у тој помрачини „није било наде за науку, трговину, уметност или привреду“, закључује овај велики научник, имајући у виду скоро све пресудне факторе за цивилизацијски развој једног народа.

На једном месту у личним сећањима Тесла помиње како се забављао у Варош-лигету или градском парку и указује на свој однос према поезији. „Ја сам рецитовоа поезију, коју сам увек страсно волео“.⁸ Овим речима о страсној љубави према поезији Тесла апострофира своје дуготрајне и интензивне емоције које је гајио према поезији.

Теслина страст према поезији била је силна, можда и до неодољивости појачана врлина, како би рекао Гете, кога је одушевљено читао. Изгледа да су страсти за њега, као и за Гетеа, биле сликовито речено, праве жар-птице. Кад једна привремено изгори, из њеног се пепела одмах диже нова.

У наставку, Тесла пише како је у то време знао напамет читаве књиге које је могао да чита „из меморије реч по реч“. У меморији је чувао прошла искуства и сазнања што су се сажела, сакупила под плодотворним утицајем изумитељских хтења, веровања, осећања, и вешто их повезивао са одређеним моментима и конкретним ситуацијама. Генијалним умом успевао је да интелектуално и духовно обујми читаве књиге и да их потом, како фигуративно каже, чита реч по реч из своје меморије, која је била сасвим изузетна.

⁷ Никола Тесла, *Змај Јован Јовановић – највећи српски песник данашњице, Чланци*, Изабрана дела, том II, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996, стр. (349-351).

⁸ Н. Тесла, *Нека лична сећања*, Исто, стр. 81.

Једна од књига које је знао напамет била је Гетеов *Фауст*. Тесла је био скоро усхићен овим великим песником и вазда се нескривено дивио његовој силовитој и неодољивој снази.

Пре него што ће навести китицу стихова из поменутог Гетеовог дела, сам Тесла бележи један мали литерарни опис који непосредно кореспондира са цитатом и открива како је научнику дошла стваралачка идеја и онај тренутак такозваног „креативног блеска“. „Било је касно после подне, сунце је залазило“, пише Тесла помало пејзажистички и додаје како се сетио Гетеових стихова:

„Дан при крају; оно, све даље сја
хита да други оживљава свет.
О, што ме крила не дигну са тла,
па за њим, вечно, да управљам свој лет!
Дивног ли сна док оно доле креће!
Ах, куда лете крила бестелесна
телесна крила винути се неће!“

Наведени стихови које је Тесла рецитовао пуни су симболике и неког унутрашњег значења. Крила се у стиховима помињу два пута и фигуративно означавају слободан лет мисли, духовност и одуховљење. Подигнута са тла оличавају моћ превазилажења, надрастања овоземаљског света. Крила у Гетеовим представама, али и у Теслином виђењу, откривају сазнајне способности. Јер, сликовито речено, онај ко има крила способан је за духовне узлете и умне продоре. „Интелигенција је најбржа птица“, записано је у древним списима.

Последњи стихови које је Тесла изговарао, изражавају жељу за дубљим стваралачким продорима и умном сублимацијом, као и хтење да се успостави унутрашњи склад између замисли, идеја и могућности њиховог оваплоћења. Јер, док је казивао последње речи, Тесла је, како сам пише, био „удубљен у мисли“ и дивио се снази великог песника Гетеа. У том тренутку као да се догађала извесна стваралачка симбиоза између духа песника и научника, која је резултирала „креативним блеском“. И управо тада Тесли је синула идеја „као блесак муње“, бележи сликовито.

Долазак идеје која се и према Теслином схватању, дијалектички развија, сазрева и оваплоћује као снажан блесак муње, овде оличава својеврсно духовно обасјање и просветљење ума у дубљем проналазачком откривењу. Исто тако, блесак је овде, у фигуративном смислу – сјај мисли, светли сев идеје што је синула у Теслиним мислима.

Чини се да нећемо погрешити ако кажемо да је Гетеова песничка уметност и можда дивљење снази његовог песничког израза, у извесном смислу помогло нашем научнику да у једном тренутку, након интензивних размишљања, дође до силовитијих духовно-сазнајних и умних продора и стваралачких синтеза. У једном трену Тесла је „сам све сагледао и штапом у

песку нацртао шеме које су дате као илустрација“ у његовим основним патентним захтевима од маја 1888. године.⁹

Као што је суздржано и са мало скепсе писао о својој вештини у говорништву и убедљивости,¹⁰ тако се овде жали да му је веома тешко да читаоцу опише „доживљај у правом светлу и значењу, јер је он у целини тако необичан“. Тесли који је тако маестрално понирао у свет природе са до опипљивости јасном представом физичког света било је тешко да прикаже појаве и унутрашње противљена стања која је опажао, указујући на њихове битне црте и карактеристике, на одређене појединости и особине.

Иако је дуго и дубоко у себи носио све оно што је са креативним бљеском синило, деликатно му је било да у правом и јасном светлу списатељски репродукује те сазнајне продоре и њихову везу са предметом изумитељских настојања и хтења, сада као чињенице просветљене у свести. Било му је јасно да тај сасвим необичан и силовит умни продор, са свим богатствима различитих значења треба дочарати дубље, негде изнутра, а не никако спољашње елементе, површину и појавност, већ саму нутринску духовно-изумитељску конституцију и суштину.

Недостајале су нам одговарајуће слике и речи за језичко списатељско уобличавање не само поменутог необичног доживљаја, него и како је то на самог генијалног проналазача деловало. Тесла у настојању да све то опише, дочара, поново скоро немоћно застаје: „Како је то деловало на мене није се могло описати“, додаје он мало даље. Чинило му се да нема довољно снаге да те своје представе озрачи неким дубљим унутрашњим смислом који ће прецизније означити целину доживљаја.

На појаву научно-проналазачке идеје Тесла је гледао и као на интелектуални дијалектичко-развојни процес. Идеја је за њега производ људског мишљења; она је материјални свет прерађен у људској глави. Испрва се јавља по правилу као сирова и несавршена помисао, представа, која се развија до момента када се уобличи као решење и разјашњење. Тесла конкретно пише о рађању, расту и развоју идеје као о нормалним и природним фазама.

У оквиру предавања о светлости и појавама високе фреквенције одржаног на Франклиновом институту у Филаделфији, 24. II 1893, Тесла је указао на човекову задивљеност лепотом и величином света који нас окружује.

Општије уверење „да се биће огледа у оку“ Тесла је сматрао дубоко основаним и осећао је да оно изражава велику истину. „Има у томе дубоког значења за човека који, као на пример песник или уметник, само следећи свој урођени инстинкт или љубав према природи, нађе уживање у бесциљним мислима и пуким размишљањима о природним појавама, или тим пре за онога који, видећи то значење духом позитивног научног истраживача, тежи

⁹ Н- Тесла, *Чланци*, Изабрана дела II, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1995, стр. 81.

¹⁰ Н. Тесла, *Предавања*, Исто, стр. (283)-284.

да изнађе узроке тих дејстава“.¹¹ Око је, додаје Тесла који се бави светлосним појавама, предмет дивљења нарочито за физичара или филозофа природе.

При крају чланка Проблем повећања људске енергије, који се завршава навођењем стихова из Гетеове Наде, Тесла исказује једну мисао која је унеколико блиска појединим песницима другог круга српске модерне: „Научник не тежи непосредном резултату“, записује Тесла. Песник Јавне птице Милан Дединац у својим мемоарским записима истиче да га је увек више привлачило оно што „претходи једној уметничкој творевини но крајњи резултат“. Више су га занимала песникова истраживања, само писање, стварање, мање сам плод“.¹²

После указивања да научник не тежи увек непосредном резултату, Тесла у поетском духу додаје да он не очекује да ће се његове напредне идеје спремно прихватити, и наставља у лирском тону, са лепим поређењем, да је рад научника „као рад онога који сеје – за будућност“. Рад је, по Теслином мишљењу, плодотворно стварање усмерено ка будућности о којој треба мислити.

Допринос Николе Тесле науци, истраживачком и експерименталном раду у ствари је својеврсно доказивање материјалности света на једном вишем ступњу, а то значи и васпостављање једне оригиналне и још недовољно схваћене и проучене концепције филозофије.

У сучељењу са целином његовог дела поставља се отворено питање да ли он под науком подразумева теоријску делатност – стварање нових мисли, концепција и визија – или практично експерименталну и истраживачку активност, или можда опет стваралачку синтезу свих ових и других видова креације?

Ступајући у делотворни однос са природом преко својих открића полифазног система, технике струје високих фреквенција и флуидних машина, путем високопарне технике уопште оличене у чистом уму, Тесла животворно упознаје и стваралачки овладава тајнама природе света и живота. Његова пуна афирмација научно-теоријског и експериментално-истраживачког метода у савременој науци као да представља неки међаш и границу између два света, једног „предисторијског“ и оног м о д е р н о г што врхуни у неким видовима савремене филозофије праксе, коју није проучавао, али је истински мисаоно проживљавао и научно-истраживачки оваплоћивао.

Чини се да је Тесла целим бићем живео своју филозофију, као дијалектику појмова, а не дијалектику сучељавања. У његовом погледу на

¹¹ Н. Тесла, *О светлости и другим појавама високе фреквенције, Предавања, Изабрана дела I*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1995, стр. 168.

¹² Милан Дединац, *Од немила до недрага*, Нолит, Београд, 1957.

Узгред напоменимо да јее и Виљем Орански слично нагласио да крећући у подухват не морамо да се надамо успеху (парафраза).

свет и концепцији науке, дијалектика од израза природних и друштвених супротности, нестанком унутрашњих противности, прераста у животно појмовну дијалектику, независно од утопистичких упоришта.

На свој начин он поима филозофију коју историзује кроз научно-истраживачки и експериментални рад, започињући тако један нов начин преиспитивања света технике и науке, можда једно ново доба, на вишем ступњу духовности од претходног.

ONE LOOK AT TESLA'S READING

The influence of the Nikola Tesla's readings on his work and his work and understanding are discussed.

Key words: Nikola Tesla, history of science, antique symbolism